

ƏMİNƏ ŞİRİNOVA

Bakı Dövlət Universitetinin baş müəllimi

E-mail: amina.sirinova@mail.ru

QANLI YANVAR - TARIXIMIZIN QƏHRƏMANLIQ SƏHİFƏSİ

Açar sözlər: 20 yanvar, qanlı yanvar, müstəqillik mübarizəsi, milli dirçəliş, milli azadlıq hərəkatı.

Ключевые слова: 20 января, кровавый январь, борьба за независимость, национальное возрождение, национальное-освободительное движение.

Keywords: 20th January, bloody January, fighting for independence, national revival, national-liberation movement.

1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Azərbaycanda tarixinin ən faciəli hadisələrindən biri baş verdi. Azərbaycanın dinc əhalisinin üzərinə vəhşicəsinə hücumla keçən sovet qoşunları müxtəlif silahlardan istifadə edərək yüzlərlə günahsız insanları qətlə yetirdilər. Xalqın iradəsini qırmaq məqsədilə törədilmiş bu qanlı terror aktı xalqımızın milli-azadlıq və müstəqillik uğrunda apardığı hərəkata güclü təkan verdi. Lakin 20 Yanvar faciəsinə hər hansı bir zaman kəsiyində baş verən hadisə kimi baxmaq olmaz. Bu faciəyə gedən yol 1988-ci ildən başlamışdı. 80-ci illərin ortalarından başlayaraq keçmiş Sovet İttifaqında gedən proseslər, ölkə rəhbərliyinin uğursuz "yenidənqurma" siyasəti, iqtisadi islahatların düzgün aparılmaması, milli siyasət sahəsində buraxılan kobud səhvlər bütün respublikalarda olduğu kimi, Azərbaycanda da milli-azadlıq hərəkatının geniş vüsət almasına səbəb oldu.

Azərbaycanda başlanan siyasi oyanış mərkəzi hakimiyyəti ciddi narahat edirdi. Bu oyanışın qarşısını almaq üçün bəhanə axtaran Sovet İttifaqının rəhbərliyi elə səbəbi də, bəhanəni də özü hazırladı. Hadisələrin gedişi bunu deməyə əsas verir.

Bu dövrdə Moskva tərəfindən himayə olunan Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları ilə çıxış etməsi Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyəti xeyli kəskinləşdirmiş oldu. 1986-cı ildən Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində erməni milli separatçılıq təbliğatı açıq və geniş xarakter alır. 1987-ci ilin oktyabr ayında isə Heydər Əliyevin SSRİ rəhbərliyində tutduğu yüksək vəzifədən uzaqlaşdırılması ermənilərin ümidini daha da artırır.

1988-ci ilin yanvar ayından başlayaraq Ermənistan SSR ərazisindən azərbaycanlıların kütləvi deportasiyası başlayır. Erməni cinayətkarların vəhşi əməllərindən yaxa qurtaran ilk qaçqınlar Ermənistanın Qafan və Mehri rayonlarında Azərbaycana pənah gətirdilər. [2, s. 237]

Dünya ictimaiyyəti gözündə öz əməllərinə haqq qazandırmaq, Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların öz ata-baba yurdlarından vəhşicəsinə qovulmasını ört-basdır etmək üçün ermənilər və onları dəstəkləyən müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar 1988-ci il fevralın 27–29-da Azərbaycan daxilində, dərin sosial-iqtisadi problemlərə malik olan Sumqayıt şəhərində yalançı erməni qırğınına həyata keçirməyə nail oldular. Sumqayıt faciəsi törədildi. Kütləvi iğtişaşlar nəticəsində 32 nəfər həlak oldu, 400-dən çox insan müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətləri aldı. [9] Qeyd etmək lazımdır ki, ermənilərin törətdiyi bu faciə nəticəsində qətlə yetirilən 32 nəfərdən 26-sı erməni, 6-sı isə azərbaycanlı idi. [8, s. 35]

Ermənilər bu faciəni aqlaşdırmaz uydurmalarla bəzəyib, beynəlxalq ictimaiyyətdə azərbaycanlılara qarşı mənfi münasibət yaratmağa çalışdılar. Lakin Sumqayıtın əhalisi bu cür təxribatlara uymayaraq faciənin əsil təşkilatçılarının ifşa olunmasında böyük fəallıq göstərdi.

Çox keçmədən, baş vermiş bu hadisələrin bilavasitə ermənilərin özləri tərəfindən törədilməsi sübuta yetirildi. Mətbuatda və elmi ədəbiyyatda onları ifşa edən bir çox danılmaz faktlar göstərilmişdir. Həbs olunanlar içərisində əsil təşkilatçı kimi Eduard Qriqoryan adlı şəxsin olması artıq bunu sübut edir. E.Qriqoryan şəxsən özü erməni millətinin 6 nümayəndəsini balta ilə vəhşicəsinə doğrayıb qətlə yetirmiş, 8-ni isə ağır yaralamışdı. [9]

Sumqayıt fitnəkarlığından sonra ermənilərin mütəşəkkil şəkildə təşkil etdiyi qanlı hərəkət daha da genişləndi. 1988-ci ilin martında Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların yeni böyük bir dəstəsi təqibdən yaxa qurtarıb Azərbaycana gəldi. Bu təqiblər sonrakı aylarda da davam etdi. Erməni millətçilərinin azərbaycanlılara qarşı qanlı əməlləri nəticəsində Ermənistanda bir nəfər də azərbaycanlı qalmadı. Ümumilikdə Ermənistan SSR ərazisindəki 185 kənddən 230 min azərbaycanlı qovuldu, onlara məxsus 31 min ev, şəxsi təsərrüfat, 165 kolxoz və sovxozun əmlakı talandı, 214 nəfər öldürüldü, 1154 nəfər yaralandı, yüzlərlə adama işgəncə verildi. [2, s. 237]

Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı törədilən cinayətlərin Moskva tərəfindən soyuq-qanlılıqla qarşılınması Dağlıq Qarabağda separatçıların əl-qolunu daha da açdı. 1988-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq Xankəndində erməni əhalisi ardı-arası kəsilməyən kütləvi mitinqlər, nümayişlər keçirirdi. 1988-ci il fevralın 20-də isə DQMV Xalq Deputatları Sovetinin yalnız erməni deputatların iştirakı ilə keçirilən növbədən kənar sessiyası vilayətin Azərbaycanın tərkibindən çıxarılıb Ermənistanın inzibati-ərazi bölgüsünə daxil edilməsi haqqında qeyri-qanuni qərar qəbul etdi. [3, s. 130]

Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqlarının tapdalanmasına Moskvanın, Azərbaycan rəhbərliyinin qəti tədbirlərlə cavab vermədiyini görən hiddətlənmiş xalq kütlələri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması tələbi ilə kortəbii mitinqlərə və etiraz nümayişlərinə başladılar.

Lakin baş verən dəyişiklikləri vaxtında və düzgün qiymətləndirmək, Azərbaycan xalqını gözləyən təhlükələri görmək və qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirmək əvəzinə Azərbaycan rəhbərliyi bağışlanılmaz bir passivlik, laqeydlik nümayiş etdirdi. Mitinqlərdə səslənən haqlı tələblərə etinasız yanaşan Respublika və SSRI rəhbərliyi öz fəaliyyətləri ilə sonrakı faciələr üçün şərait yaratdılar.

Xalq hərəkətinin ən qızgın dövrü noyabrın 17-dən başladı. Həmin gün səhər Bakının hər yerindən nümayişçi dəstələr M.Ə.Sabir adına bağa, oradan isə milisin canlı maneələrini aşaraq, Neftçilər prospektinə və daha sonar şəhərin baş meydanı olan indiki Azadlıq meydanına gəldilər. Bununla da 18 gün davam etmiş meydan hərəkəti başlanmış oldu. Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasında mühüm mərhələ kimi tarixə həkk olunmuş "Meydan hərəkəti" kommunist rejimi dövründə görünməmiş bir mitinq idi.

Hər gün yüz minlərlə adam meydana axışırdı. Mitinqçilərin sayı milyon nəfəri ötürdü. Gecələr meydanda qalanmış tonqalların ətrafında minlərlə adam qalırdı. Meydan səngimək bilmirdi. Noyabrın 19-da burada ilk dəfə 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bayrağı qaldırıldı. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, ölkə rəhbərliyi erməni millətçiliyinə, separatizminə qarşı heç bir tədbir görmürdü.

Hakimiyyət Dekabrın 3-də mitinqçilərdən meydanı tərک etməyi tələb etdi. Dekabrın 4-də gecə isə ümumxalq mitinqi sovet qoşunları tərəfindən dağıdıldı, burada gecələyən mitinqçiləri həbs edildilər. [1, s. 79] Görülmüş bu tədbirlər milli azadlıq hərəkətinin qarşısını heç də ala bilmədi və Meydan dağıdıqdan sonra da bir neçə gün Bakıda və başqa şəhərlərdə etiraz tətili və nümayişləri keçirildi. Meydan hərəkəti hücumla məruz qalsa da Azərbaycan xalqının şüurunda misilsiz bir rol oynadı.

Azərbaycanda Moskvanın siyasətinə qarşı etiraz dalğaları 1989-cu ildə də davam etdi. 1989-cu ilin iyul, avqust və sentyabr aylarında mütəmadi olaraq yeni mitinq və nümayişlər təşkil olundu ki, burada da bir sıra tələblər irəli sürüldü. Lakin əvvəl olduğu kimi, bu dəfə də rəhbərlik mitinqçilərin tələblərinə cavab vermədi. [5, s. 335]

Mərkəz tərəfindən qəti tədbirlərin görülməməsi erməniləri yeni təhrikçi hərəkatlərə şirnikləndirirdi. Ermənistan SSR Ali Soveti 1989-cu il dekabrın 1-də Dağlıq Qarabağı Ermənistan SSR-ə birləşdirmək haqqında qeyri-qanuni qərar qəbul etdi. Xankəndində Ermənistanın dövlət bayrağı qaldırıldı. [1, s. 68]

Vəziyyət getdikcə daha da ağırlaşdı. Azərbaycana qarşı təcavüzün dayandırılması tələbi ilə meydanlara axışan xalq eyni zamanda Vahid Azərbaycan ideyası ilə "İki Azərbaycan Bir olsun, Təbriz paytaxt olsun!" şüarı altında Sovet-İran sərhədinə toplaşdı. Dekabrın 31-də saat 12-də Araz çayı boyu 137 km SSRİ-İran sərhədində həyəcanlar başlayır. Hər iki tərəfdən sahilə toplanmış, uzun illər bir-birinə həsrət qalan soydaşlarımız sərhəd qurğularını dağıdaraq, Arazı keçib görüşürlər. "Kommunist" qəzeti yazır: "1989-cu il dekabrın 31-də - 1990-cı il yanvarın 2-də Naxçıvan MSSR ərazisində görünməmiş hadisələr olmuş, bunun nəticəsində Sovet - İran sərhədinin onlarca kilometr uzanan nəzarətsiz zolağı dağıdılmış, mühəndis-texniki qurğular, rabitə xətləri və sərhəd vışkalari məhv edilmişdir". [10]

Bütün bunlar hakimiyyət böhranının, Moskvanın respublikadakı hadisələrə nəzarəti tam itirməsinin təzahürü idi. 1988-ci ilin noyabr-dekabr aylarında keçirilən ümumxalq mitinqləri, 1989-cu il dekabrın 31-də Naxçıvanda sərhədlərin sökülməsi SSRİ rəhbərliyini qorxuya salmaya bilməzdi. İmperiyanın rəhbərliyi haqq-ədalətin bərqərar edilməsi uğrunda səsini qaldıran xalqa divan tutmağa hazırlaşdı.

SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi Azərbaycanda xalq hərəkatının yatırılmasına əlverişli zəmin yaratmaq üçün Bakıda, Lənkəranda, Cəlilabadda və digər bölgələrdə təxribatlar törədərək ermənilərin talanını təşkil etdi.

Bakıda bir erməninin iki azərbaycanlıyı öldürməsinə cavab olaraq yanvarın 13-də erməni talanları başlandı. [4, s. 30] Talançı dəstələrin azğın əməllərinə nə yerli hüquq mühafizə orqanları, nə də o zaman Bakıda olan SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin silahlı qüvvələri mane olurdu. Onlar milli münaqişəyə qarışmamaq əmri almışdılar.

"Azadlıq" qəzeti hələ 1989-cu il 30 dekabr tarixli sayında əhalini xəbərdar edirdi ki, milli zəmində hər hansı zorakılıq aktlarının baş verməsi... Bakıda fəvqəladə vəziyyət rejiminin və komendant saatının tətbiqi üçün hakimiyyət orqanlarına bəhanə verə bilər. [4, s. 30]

SSRİ rəhbərliyi "rus və erməni kartından" məharətlə istifadə edərək, kütləvi iğtişaşların qarşısını almaq bəhanəsi ilə 1990-cı ilin yanvar ayının əvvəllərindən Azərbaycana müxtəlif qoşun hissələri, cəza dəstələri yeritməyə başlayır. Yanvarın 16-19-da Bakı ətrafında Zaqaf-qaziya, Moskva, Leninqrاد və digər hərbi dairələrdən gətirilmiş ordu hissələrinin 50 minlik operativ qruplaşması cəmləşdirilmişdir. Qruplaşmanın tərkibinə 295-ci motoatıcı diviziya, 76, 104 və 106-cı hava-desant diviziyalarının üç polku, xüsusi təyinatlı 22-ci briqada, Qara dəniz donanmasının 882-ci dəniz piyadaları batalyonu, Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin 7-ci İdarəsinin "Alfa" qrupu və s. hərbi hissələr daxil idi. [4, s. 30]

Bu qoşunların Bakıya guya hərbi qulluqçuların ailələrini qorumaq, millətçilər tərəfindən hakimiyyətin zorakılıqla ələ keçirilməsinin qarşısını almaq üçün yeridildiyi bildirilirdi. Əslində bu tamamilə ağ bir yalan idi. Çünki bu deyilənlər həqiqətə uyğun olsaydı belə, Bakıya qoşun göndərməyə ehtiyac yox idi. Ona görə ki, həmin vaxt Bakıda onsuz da çox sayda hərbi birləşmələr yerləşirdi.

Heydər Əliyev 20 Yanvar faciəsi ilə əlaqədar 21 yanvar 1990-cı ildə Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyində keçirilmiş yığıncaqda çıxışı zamanı bu haqda öz fikrini belə söyləmişdir: “Azərbaycana kənardan böyük ordu kontingenti yeridilmişdir. Respublikada neçə ordu birləşməsinin olduğu mənə yaxşı bəllidir. Azərbaycanda kifayət qədər - 4-cü ordu, Xəzər Hərbi Dəniz Donanması, desant qoşunlarının diviziyası, Hava Hücumundan Müdafiə Qoşunları, DİN-in daxili qoşun birləşmələri vardır. Oraya əlavə qoşun yeritmək nəyə lazım idi? Əgər belə zərurət var idisə, orada yerləşən hərbi hissələrdən də istifadə etmək olardı”. [7, s. 5-6]

1990-cı il yanvarın 19-da SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri M.Qorbaçov SSRİ Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndinin və Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin tələblərinin pozaraq, yanvarın 20-dən Bakıda fəvqəladə vəziyyətin elan edilməsi haqqında fərman imzaladı. Lakin yanvarın 19-da saat 19:27 radələrində Azərbaycan Dövlət Televiziyasının enerji blokunun DTK-nın “Alfa” qrupunun əməkdaşları tərəfindən partladılması nəticəsində televiziya verilişlərinin dayandırılması bu məlumatın xalqa çatdırılmasına imkan verməmişdi. [4, s. 34] Xalqı qəfildən yaxalamaq və ona divan tutmaq üçün qoşunlardan istifadə ediləcəyi gizli saxlandı. Çünki fəvqəladə vəziyyətin və komendant saatının vaxtının elan edilməsi qanlı planları poza bilərdi.

Bu zaman Təhlükəsizlik Komitəsinin diviziyasının və desant hissələrinin Bakıya atılması artıq başa çatmaqda idi.

Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə fəvqəladə vəziyyət elan edilməsindən xəbərsiz olan Bakıya qəflətən bir neçə istiqamətdən daxil olan sovet qoşun hissələri küçələrə çıxıb öz etirazlarını bildiren, ürəkləri azadlıq hissi və vətən sevgisi ilə döyünən əliyalın əhalini pulemyotlardan və avtomatlardan atəşə tutdu. Bakıda fəvqəladə vəziyyətin elan edilməsi haqqında qərar qüvvəyə minməmiş artıq yanvarın 19-da saat 21 radələrində qoşun hissələri ilk olaraq Türkan-Qala tərəfdən şəhərə yeridildi. [11, s. 236] Ölkəsinin ərazi bütövlüyü və milli azadlığı uğrunda mübarizəyə qalxmış dinc əhaliyə qarşı aqulasız vəhşilik edilərək, görünməmiş ağır cinayət törədildi.

Tanklar və zirehli transportyorlar Bakı küçələrində qarşılarına çıxan hər şeyi əzir, hərbiçilər hər yanı amansız atəşə tuturdular. Sığınacaqlarda gizlənən etirazçılar tanklar üzərindəki projektorların köməyi ilə axtarılıb tapılır, gülləbaran edilirdilər. Hərbiçilər yaşayış evlərini, təcili yardım maşınlarını, şəhər nəqliyyatını, təsadüfən yola çıxanları atəşə tutur, yaralıları öldürür, meyitləri təhqir edirdilər. Şəhərin küçələri al qana qərç olmuşdu.

Bakıda fəvqəladə vəziyyətin elan olunması haqqında məlumat isə əhaliyə yalnız yanvarın 20-də səhər saat 7-də respublika radiosu ilə çatdırıldı. Fərmanın yüzlərlə insanın qanı axıdılardan sonra elan edilməsi həmin hərbi-siyasi aksiyanın Sovet İttifaqının rəhbərliyi, şəxsən Mixail Qorbaçov tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayət və açıq təcavüz olduğunu bir daha təsdiq edir.

Rəsmi məlumatlara görə, Bakıya və başqa yaşayış məntəqələrinə sovet ordusunun hücumu vaxtı 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, 400 nəfər həbs edilmiş, 4 nəfər itkin düşmüşdür. Evlərə, ictimai və şəxsi nəqliyyat vasitələrinə, şəhər təsərrüfatına və vətəndaşlara böyük maddi ziyan dəymişdi. [11, s. 236] Hətta fəvqəladə vəziyyət elan edilməyən Neftçala və Lənkərana qoşun yeridilərək vəhşiliklər edilmiş, nəticədə Neftçalada 2 nəfər, Lənkəranda 6 nəfər şəhid olmuşdur. [13, s. 38]

Kütləvi terror nəticəsində yüzlərlə günahsız insanın qətlə yetirilməsi totalitar sovet rejiminin süqutu ərəfəsində onun cinayətkar mahiyyətini bütün dünyaya göstərdi. Həmin ərəfədə SSRİ-nin bir çox respublikalarında İttifaq əleyhinə etirazlar baş qaldırmışdı.

Gürcüstan və Baltıqyanı ölkələrdə də hərbi qoşun hissələri tərəfindən dinc nümayişçilərə qarşı silah tətbiq olunmuşdu. Lakin Azərbaycanda baş qaldıran etirazlara qarşı törədilmiş 20 yanvar hadisəsi öz qəddarlığı və dağıdıcı miqyası ilə əvvəlki olaylardan çox fərqlənirdi.

Qanlı Yanvar faciəsindən sonra bu hadisəyə verilən reaksiyalar kimin kim olduğunu tam aydınlığı ilə göstərdi. Azərbaycan hakimiyyət nümayəndələri xalqa kömək etmək, ona arxa durmaq əvəzinə kürsülərini qorumaq naminə qaçıb gizləndilər. Xalqa qarşı törədilmiş bu cinayət əməllərinə etiraz olaraq öz səsini ucaldan Azərbaycan ziyalıları oldu. Xalq deputatları şair B.Vahabzadə, yazıçılar Anar və Elçin Ali Sovet Sədrindən fəvqəladə sessiya çağırılmasını, hadisəyə qiymət verilməsini tələb etdilər. B.Vahabzadə radio ilə xalq deputatlarına müraciət etdi. Yanvarın 21-22-də deputatların üçdə birinin təşəbbüsü ilə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyası keçirildi. Respublikanın əksər siyasi və dövlət rəhbərləri bu sessiyada iştirak etməmişdilər. Azərbaycanın həyatında baş vermiş dəhşətli yanvar faciəsi ilə bağlı sessiyaya respublika rəhbərlərinin gəlməmələri onların xalqın taleyinə biganə qaldıqlarını, törədilmiş cinayətdə bu və ya digər dərəcədə iştirak etdiklərini göstərmişdir. Sessiyada baş vermiş faciəyə siyasi qiymət verilərək, onu törədənələrə qəti etiraz bildirildi.[1, s. 73]

Bütün təhlükələrə baxmayaraq, o zaman Moskvada yaşayan və siyasi səhnədən uzaqlaşdırılmış ümummilli liderimiz Heydər Əliyev də yanvarın 21-də Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gələrək, bu terrora qarşı öz etiraz səsini ucaltdı. Böyük itkilərə səbəb olmuş bu dəhşətli faciə ilə əlaqədar bütün azərbaycan xalqına başsağlığı verən H.Əliyev, xüsusi qəddarlıqla törədilmiş bu cinayətin təşkilatçılarını və icraçılarını cəsarətlə ittiham etmiş, faciənin mahiyyətini açıqlamışdır.

Bu faciənin qarşısını almaq üçün bütün imkanların mövcud olduğu bir şəraitdə belə bir qeyri-insani hadisənin törədilməsini yanlış addım kimi qiymətləndirən H.Əliyev deyirdi: "Belə qərar qəbul etmiş adamların hərəkətini siyasi qəbahət sayıram. Bəli, kobud siyasi səhv buraxılmışdır. Onlar, sadəcə olaraq, respublikadakı əsl vəziyyəti qiymətləndirə bilməmiş, Azərbaycan xalqının psixologiyasını anlamamış, əhalinin müxtəlif təbəqələri ilə əlaqələri zəiflətməmişlər. Onlar, görünür, bu işlərin belə ağır faciəyə çevriləcəyini əvvəlcədən düşünməmişlər". [7, s. 5]

Xalqın taleyüklü bir anında ümummilli lider Heydər Əliyevin ən faciəvi günlərindən birini yaşayan Azərbaycan xalqının acısına şərik çıxması - onun öz xalqına olan sonsuz məhəbbətinin ifadəsi idi.

Respublikada üç gün matəm elan olunmuşdu. Bakıda fəvqəladə vəziyyət olmasına baxmayaraq, yanvarın 22-də xalq şəhidləri ilə vidalaşmaq üçün bir yerə toplandı. Azadlıq meydanında izdihamlı matəm mitinqi keçirildi. Bu mitinq, azadlıq və demokratiya yolunda müqəddəs şəhidlərə ehtiramın, habelə Moskvanın qanlı əməllərinə qarşı etirazın ifadəsi idi. Şəhidlər şəhərin ən uca yerində - Dağüstü parkda dəfn edildi.

SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi bu qanlı cinayət xalq kütlələrini daha da birləşdirdi, onların mübarizliyini artırdı. Silinməz bir faciə kimi qan yaddaşımıza yazılmış 20 Yanvar eyni zamanda Azərbaycan tarixinə bir qəhrəmanlıq səhifəsi olaraq düşdü. Xalqımız 20 Yanvarı milli matəm günü kimi qeyd edir, həm də o gecəni iftixar hissi ilə xatırlayır.

1990-cı ilin 20 yanvar qırğını nə qədər faciəli olsa da, Azərbaycan xalqının iradəsini, milli azadlıq uğrunda mübarizə əzmini qıra bilmədi. Həmin müdhiş gecədə həlak olan oğul və qızlarımız ölkəmizin müstəqilliyi üçün yol açdılar. Azərbaycan xalqı özünün yenilməzliyi,

qəhrəmanlığı, Vətənə sədaqəti, azadlıq uğrunda mübarizə əzmi sayəsində müqəddəs arzusuna çatdı, milli azadlığına qovuşdu.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonrakı ilk illərdə ölkə rəhbərliyi tərəfindən 20 Yanvar qırğınına siyasi-hüquqi qiymət verilməsi və cinayətkarların müəyyən edilməsi istiqamətində bir sıra addımlar atıldı. 1990-cı il yanvarın 21-də çağırılan Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyasında yanvar hadisələrinə qiymət verməyə cəhd göstərilmiş, müəyyən sənədlər qəbul edilmişdir. Həmin sessiyada SSRİ Ali Sovetinə, digər respublikaların Ali Sovetlərinə, dünyanın bütün ölkələrinin parlamentlərinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, eləcə də Azərbaycanda yaşayan bütün millət və xalqlara müraciətlər qəbul edilmiş, Deputat istintaq komissiyası yaradılmışdır. Lakin bütün bu işlər məqsədyönlü aparılmırdı. Sessiyanın qəbul etdiyi qərarlar başları hakimiyyət uğrunda mübarizəyə qarışmış ölkə rəhbərliyi tərəfindən lazımınca yerinə yetirilməmişdir. [12]

Yalnız Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən siyasi rəhbərliyə qayıtdıqdan sonra, Qanlı Yanvar hadisələrinə tam siyasi-hüquqi qiymət verildi. 20 Yanvar hadisələrinin insanlığa qarşı cinayət olduğunu sübut etmək və bu cinayətin təşkilatçılarının cəzalandırılması üçün siyasi, hüquqi zəmin formalaşdırmaq olduqca vacib idi. Məhz buna görə H.Əliyevin "20 Yanvar faciəsinin 4-cü ildönümünün keçirilməsi haqqında" 5 yanvar 1994-cü il tarixli fərmanında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə 20 Yanvar hadisələrinə tam siyasi-hüquqi qiymət verilməsi və bu məqsədlə Milli Məclisin xüsusi sessiyasının keçirilməsi tövsiyə edilirdi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tövsiyəsinə müvafiq olaraq, Milli Məclis 1994-cü ilin mart ayının 29-da 20 Yanvar hadisələrinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi haqqında xüsusi qərar qəbul etdi. Bu qərarın qəbul edilməsinin əhəmiyyəti ondan ibarət idi ki, haqq və ədalətin müdafiəsi naminə küçələrə çıxmış silahsız adamların qəddarcasına qətlə yetirilməsi Azərbaycan xalqına qarşı hərbi təcavüz və cinayət kimi qiymətləndirildi, qanlı faciənin sifarişçiləri və icraçıları açıq şəkildə bəyan edildi və bu cinayətin istintaqını həyata keçirən hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin qənaətbəxş olmadığı bildirildi. Bununla da, nəhayət ki, qanlı faciəyə dövlət səviyyəsində münasibət bildirilməsi təmin edildi. [6]

Sonrakı illərdə qəbul olunmuş rəsmi sənədlərdə də ölkəmizin azadlığı, müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizədə 20 Yanvar gününün müstəsna əhəmiyyəti qeyd edilmişdir.

Azərbaycan xalqı öz qəhrəman övladlarının fədakarlığını yüksək qiymətləndirərək hər il yanvar ayının 20-də onların əziz xatirəsini dərin ehtiramla yad edir. Müstəqillik uğrunda canlarını qurban verən şəhidlərimizin sayəsində Azərbaycan artıq dünya dövlətləri arasında öz yerini tutmuş və sübut etmişdir ki, müstəqilliyimiz əbədidir, dönməzdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası. 1991-2001. (Red. R.Mehdiyev). Bakı, 2001.
2. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. VII cild, Bakı, 2008.
3. Arzumanlı V., Mustafa N. Tarixin qara səhifələri. (Deportasiya. Soyqırım. Qaçqınlıq). Bakı, 1998.
4. Balayev A., Mirzə R. 20 yanvar hadisələri. Sənədlər, mövqelər, şərhlər (1990-2000). Bakı, 2000.
5. Əmrahov M. XX əsrdə Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatı. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, 2009.

6. Feyziyev C. 20 Yanvar: oyanışın ilk səhəri. Xalq qəzeti, 21 yanvar 2013.
7. Heydər Əliyev. Şəxsi mövqe. Bakı. 1994.
8. İsmayılov A. Sumqayıt – SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı. Bakı, 2010.
9. Kəngərli R. Erməni hiyləsinin növbəti ünvanı - Sumqayıt. “Xalq” qəzeti, 1 mart 2012.
10. “Kommunist” qəzeti, 5 yanvar 1990.
11. Məmmədov X., Məmmədov N. Erməni iddiaları və azərbaycanlıların soyqırımı. Bakı, 2008.
12. “1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda törədilmiş faciəli hadisələr haqqında” AR Milli Məclisinin 29 mart 1994-cü il tarixli 795 №-li Qərarı.
13. Zülfüqarlı M. Çağdaş Azərbaycan tarixi. İstiqlal tarixini yaradanlar (1972 - 1992 - ci illər). Bakı, 2002.

АМИНА ШИРИНОВА

Бакинский Государственный Университет

КРОВАВЫЙ ЯНВАРЬ – ГЕРОИЧЕСКАЯ СТРАНИЦА НАШЕЙ ИСТОРИИ

В статье приводится краткая информация о событиях, произошедших в Азербайджане в конце 80-х годов XX века - территориальные претензии армян к Азербайджану, массовая депортация азербайджанцев из Армении и о диверсиях, организованных для оправдания эти действия, а также рассматривается национально-освободительное движение и кровавые действия, происшедшие 20 января 1990 года. В статье автор анализирует меры, предпринятые в целях политико-правовой оценки резни 20-го января и выявления преступников.

AMINA SHIRINOVA

Baku State University

BLOODY JANUARY – A HEROISM PAGE IN OUR HISTORY

The article gives brief information about the events taken place in Azerbaijan since 80s of the XX century – territorial claims of Armenians to Azerbaijan, mass deportation of Azerbaijanians from Armenia and preparation of subversive activities in order to justify these actions. The article touches upon the national-liberation movement and bloody actions taken place on the 20th January in 1990. In the article the author analyses steps made in the direction of political-legal assessment of massacre that happened on the 20th January and as well as measures taken in order to identify criminals.

Rəyçilər: t.e.n. M.Abdullayev, t.e.d.S.A.Məmmədov

Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycanın qədim və orta əsrlər tarixi kafedrasının 29 oktyabr 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 02).